

УДК 338.46:504

О. І. Орел
аспірантка*

Житомирський національний агроекологічний університет

ОЦІНКА ПРОПОЗИЦІЇ ЕКОЛОГІЧНИХ ПОСЛУГ У ЖИТОМИРСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Розглянуто зміст поняття «екологічні послуги» у науковій літературі. Дано спробу пояснення відмінностей понять «екосистемних» та «екологічних» послуг. Визначено основні спонукальні чинники запровадження комплексу екологічних послуг. Виділено функціональні особливості видів діяльності, що, відповідно до визначення, можна віднести до послуг екологічного характеру. Проаналізовано статистичні дані щодо кількості діючих суб'єктів господарювання, які надають екологічні послуги на вітчизняному ринку. Оцінено стан пропозиції екологічних послуг суб'єктами господарювання у Житомирській області. Проведено анкетування підприємств-постачальників екологічних послуг у м. Житомир. Здійснено розмежування суб'єктів господарювання сфери екологічних послуг відповідно до характеру основного виду діяльності.

Ключові слова: екологічні послуги, технічна документація, гранично допустимі викиди, екологічний консалтинг.

Постановка проблеми

Ринок екологічних послуг – відносно нове поняття для вітчизняної економіки. Проте, вивчення досвіду США та країн ЄС у даному напрямі показало, що його розвиток активізується і, за оцінками спеціалістів, вартість з кожним роком зростає. Найдинамічнішим у ряді європейських країн, зокрема Німеччині, Австрії, Польщі, Чехії, є розвиток послуг, які пов'язані з екологічними інноваціями та менеджментом. Пріоритетність зазначеного ринку для економіки підтверджується наявністю відповідної нормативно-правової бази у країнах ЄС, яка регламентує провадження даного виду діяльності. Відтак, вивчення іноземного досвіду у напрямі екологічних послуг дає змогу імплементувати його до вітчизняної економіки. Наразі такі екологічні питання, як обсяги викидів забруднюючих речовин у природні екосистеми, консультації екологічного характеру, роздільний збір та утилізація відходів у міських та сільських населених пунктах досі не знаходять чіткого організаційного механізму їх вирішення. Тому, проблема запровадження екологічних послуг потребує детального вивчення.

Аналіз останніх досліджень

Питання розвитку ринку екологічних послуг у світі та Україні, зокрема знайшли своє відображення у працях зарубіжних та вітчизняних науковців Ч. Перрінгса [1], Р. Костанза [2], М. Руїс Корсо [3], О. Веклича [4], М. Войчука [6],

© О. І. Орел

* Науковий керівник – д. е. н., професор Н. В. Зіновчук

Т. Галушкіна [7], У. Костюка [9], Л. Селезньова [14]. Проте, дослідження суб'єктів господарювання, які надають спектр екологічних послуг з позиції оцінки їх пропозиції на ринку, і досі залишається поза увагою у більшості економічних досліджень.

Мета, об'єкт та методика досліджень

Метою даної статті є оцінювання суб'єктів господарювання, що надають спектр екологічних послуг у Житомирській області, та оцінка пропозиції даних послуг з позиції потреб суспільства.

Об'єктом дослідження є процес формування ринку екологічних послуг для потреб суспільства. У процесі наукового дослідження були використані: статистичний метод (для кількісного аналізу суб'єктів ринку екологічних послуг в Україні та Житомирській області), метод логічного абстрагування (для з'ясування поняття «екологічні послуги»), соціологічний метод (для оцінки діяльності суб'єктів господарювання, що надають комплекс екологічних послуг та дослідження пропозиції екологічних послуг у Житомирській області), графічний та табличний методи (для надання результатам дослідження візуально-графічної форми).

Результати досліджень

Наразі у сучасній економічній літературі проблемі розвитку вітчизняного ринку екологічних послуг приділено недостатньо уваги. Важливе місце у науковому пошуку за даним напрямом займає процес вивчення та розуміння поняття «екологічні послуги», адже в іноземній літературі досить часто можна зустріти схоже за звучанням, але дещо відмінне за змістом поняття «екосистемних послуг». Так, розвиток ринку екосистемних послуг, зокрема, зумовлюють такі процеси, як: інтенсифікація сільського господарства, рибальство, забруднення екосистем, примусове знищення лісів та осушення боліт, збільшення кислотності Світового океану, хвороби, природні катаклізми (шторми, урагани, опади), надмірна експлуатація флори та фауни тощо. До спектру цих послуг відносять: вирощування спеціальних площ дерев (посадка дощового тропічного лісу у Гайані), збереження біорізноманіття (захист рибних ресурсів), акумулювання води, поглинання вуглекислого газу лісовими масивами, регулювання дощових опадів, насадження рослин як захист від ураганів (мангрові зарості в Індії), запилення рослин бджолами та комахами (за оцінками, зумовлюють зростання сільськогосподарського виробництва на 153 млрд. USD у рік) тощо [10].

Марта Рув Корсо, яка заснувала Sierra Gorda Ecological Group, основними постулатами якої є недопущення деградації навколишнього середовища і заохочення сталого використання ресурсів регіону, в одній зі своїх публікацій висловлює таку думку: «... якщо природні надбання були б віддані до рук населення, то люди цінили та піклуватися б про них» [3]. Важливим з вихідних

елементів Sierra Gorda Ecological Group у збереженні довкілля є інноваційна програма «плата за екосистемні послуги», яка в 2003 р. почала надавати компенсацію тим землевласникам, які оберігають найважливіші ресурси оточуючого середовища. Визначаючи економічну цінність води, наприклад, та визначаючи економічну вартість ерозії, фонд за рахунок коштів, отриманих від федеральної Комісії з лісових ресурсів – виплачує від 30 до 40 \$ США за гектар тим землевласникам, які захищають життєздатність та якість вододілів, утримуючи худобу, і не займаються вирубкою лісів [3].

Що стосується екологічних послуг, то у екологічній енциклопедії їх визначено як комплекс послуг, основним змістом яких є попередження, усунення, мінімізація шкідливого впливу на людину та діяльність, метою якої є поліпшення стану навколишнього середовища [8]. Окремі трактування поняття «екологічні послуги» у вітчизняній науковій літературі наведено у табл. 1. Так, для екологічних послуг обов'язковими є такі елементи: задоволення екологічних потреб населення, зменшення негативного антропогенного впливу на довкілля, вирішення проблем, пов'язаних з екосистемами, збереження навколишнього природного середовища у належному стані для теперішніх та майбутніх поколінь.

Таблиця 1. Окремі трактування поняття «екологічні послуги» у науковій літературі

Автор	Коментар стосовно характеристики поняття
Л. Селезньова	Автор трактує екологічні послуги як спеціалізований вид послуг, що надаються суб'єктами господарської діяльності населенню, а саме: виконання замовлень щодо виробництва екологічних технологій, здійснення робіт з екологічної модернізації виробництва, сміттєпереробка та утилізація відходів, очищення питної та стічної води, здійснення рекультивацій і відтворення природних об'єктів, ремонт і облаштування природоохоронної техніки, а також інформаційні, дослідницькі, консультативні, фінансово-кредитні, рекламні, освітні та інші, які спрямовані на запобігання негативного впливу на навколишнє середовище і сприяють відтворенню природних ресурсів
У. Костюк	Вбачає екологічні послуги у заходах, що здійснюються різними організаціями (установами) на комерційній, договірній або безоплатній основі щодо реалізації природоохоронної діяльності для сторонніх об'єктів
О. Веклич	Визначає дане поняття як вид діяльності, що виробляє послуги для оцінки, запобігання, обмеження, мінімізації або усунення шкоди, завданої водному середовищу, повітрю та ґрунту, а також для вирішення проблем, пов'язаних з відходами, шумом та екосистемами
Т. Галушкіна	Розглядає їх як послуги, що надаються різними організаціями (установами) на комерційній, договірній або безоплатній основі, виробництво і споживання яких сприяє зниженню інтегрального екодеструктивного впливу в розрахунку на одиницю сукупного суспільного продукту

Джерело: розроблено на основі [4, 7, 9, 14].

Виходячи із наведеного вище, варто проаналізувати діяльність, яку можемо віднести до екологічних послуг. Так, однією з таких є оформлення технічної документації екологічного характеру. Відповідно до Наказу Міністерства екології та природних ресурсів України № 475 від 01.10.2012 [13], до суб'єктів господарювання, яким надано дозвіл на розробку документів щодо обґрунтування викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря, належать організації, установи, які атестовані для здійснення встановлених вимірювань й мають у наявності лабораторії та устаткування, необхідне для проведення даного виду діяльності. Такі організації вносяться до Переліку на п'ять років, але строк їх функціонування може бути продовжено при умові підтвердження відповідності.

Разом з тим, у Водному Кодексі України (ст. 49) зазначено, що здійснення спеціального водокористування потребує наявності у суб'єкта господарювання відповідного дозволу [5]. Такий дозвіл видається уповноваженим на це органом, відповідно до Постанови КМУ № 321 від 13.03.2002 р. Розробку проектів нормативів щодо гранично допустимих викидів проводять організації, які мають відповідний дозвіл, виданий органами Міністерства екології та природних ресурсів України. Діяльність, пов'язана з оформленням технічної документації, щодо нормування ГДС передбачає також супроводження пакету документів до відповідних органів, які затверджують нормативи ГДС. Такими інститутами в Україні є органи Державної санітарно-епідеміологічної служби, охорони навколишнього природного середовища, регіональні геологічні підприємства, управління водних ресурсів [11]. У табл. 2 зазначена узагальнююча кількість суб'єктів господарювання, які здійснюють послуги щодо оформлення документації в екологічній сфері відповідно до ресурсоутворюючої системи.

Таблиця 2. Кількість суб'єктів господарювання, що надають послуги з оформлення технічної документації в екологічній сфері

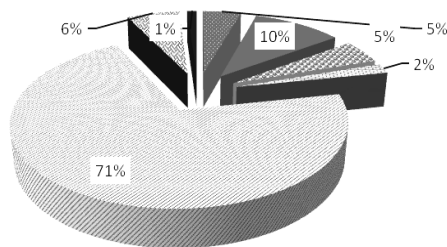
Дозвільна діяльність Групи суб'єктів господарювання сфери екологічних послуг	Кількість, шт.	Частка до загальної к-ті по Україні	
Місце знаходження			
Україна, всього	452	100,0	
Житомирська область	12	2,7	
За ресурсоутворюючою системою			
Україна, всього	атмосферне повітря	343	75,9
	водні ресурси (2009–2011 рр.)	109	24,1
Житомирська область	атмосферне повітря	9	2,6
	водні ресурси (2009–2011 рр.)	3	2,8

Джерело: розраховано на основі [12].

Дані табл. 2 свідчать, що кількість суб'єктів, які здійснюють оформлення технічної документації на викиди забруднюючих речовин у атмосферне повітря,

майже в 3 рази більша, ніж кількість таких суб'єктів відносно до водного середовища. Що стосується Житомирської області, відповідно до даних, розміщених на офіційному сайті Міністерства екології та природних ресурсів України, наразі функціонує 12 таких суб'єктів. Але необхідним є врахування того, що деякі суб'єкти господарювання можуть здійснювати оформлення технічної документації як щодо викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря, так і видачі нормативів ГДС. Відповідно до врахованого акценту, загальна кількість суб'єктів господарювання буде дещо меншою, ніж вказана у даній таблиці.

Спектр екологічних послуг надзвичайно великий та може включати послуги організаційного характеру (поводження з відходами, екологічний моніторинг, зелений туризм, флористику, озеленення), технічного характеру (оцінка викидів забруднюючих речовин у екосистеми, прилади та системи екологічного контролю), інформаційного характеру (екологічний консалтинг) тощо. Для визначення частки екологічних послуг на даному ринку за видами було здійснено збір та аналіз статистичних даних щодо кількості таких суб'єктів господарювання у Житомирській області відповідно до Державного класифікатора видів економічної діяльності. Оскільки наразі, стаття «екологічні послуги» у Класифікаторі відсутня, відбір статистичних даних зводився до напрямів діяльності, які тією чи іншою мірою можемо віднести до видів послуг екологічного характеру (рис. 1). Так, дані діаграми демонструють нам, що найбільша частка належить суб'єктам господарювання у професійній, науковій та технічній діяльності й значно перевищує інші показники за видами діяльності.



- Допоміжна діяльність у сільському господарстві та післяурожайна діяльність
- Збирання, оброблення й видалення відходів, відновлення матеріалів
- ※ Оптова торгівля відходами та брухтом
- ≡ Надання інформаційних послуг
- ※ Професійна, наукова та технічна діяльність
- ※ Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування
- Надання інших індивідуальних послуг, н.в.і.у.

Рис. 1. Питома вага суб'єктів господарювання у сфері послуг екологічного характеру за КВЕД, 2013 р.

Джерело: за даними Головного управління статистики в Житомирській області.

Для оцінки реального стану ринку екологічних послуг, нами проведено соціологічне опитування. У якості цільової сукупності респондентів, думка яких вивчалася, було обрано керівників підприємств, що спеціалізуються на реалізації спектру екологічних послуг у м. Житомир. За організаційно-правовими формами господарювання підприємства-респонденти розподілилися таким чином: приватне підприємство (57,1 %), господарське товариство (28,6 %), інша форма (14,3 %). Такий розподіл приблизно відповідає даним, розміщеним на сайті Міністерства екології та природних ресурсів України, де приватні підприємства і господарські товариства, що здійснюють дозвільну діяльність у сфері екологічних послуг, становлять біля 77 %. Згідно з результатами проведених досліджень, 50 % опитаних респондентів існують вже на ринку від 1 до 5 років, у 16,7 % – такий період складає від 5 до 10 років, та у 33,3 % – понад 10 років.

Вивчення інформації, розміщеної на офіційних сайтах підприємств сфери екологічних послуг, які функціонують на території України і Житомирській області, зокрема, дало змогу визначити основний характер здійснюваних операцій. Так, умовно таку діяльність можна поділити на маркетингову (спрямована на виявлення і задоволення потреб потенційних споживачів через вивчення ринку, вибір сегментів ринку, визначення номенклатури товару та проведення певної рекламної кампанії), виробничу (безпосереднє надання екологічних послуг), науково-дослідницьку (проведення певних наукових досліджень через систему приладів, спостережень, аналізу та їх практичної реалізації), інноваційну (перетворення, модернізація існуючого продукту на більш удосконалений, який характеризується більшою конкурентоспроможністю, ніж попередній), консалтингову (спрямована на розширення знань клієнта у певній галузі науки). Виходячи з отриманої теоретичної інформації, ми вважали за необхідне з'ясувати основний характер здійснюваних операцій на підприємствах сфери екологічних послуг. За результатами відповідей респондентів, у переважній більшості вона виявилася виробничого характеру (50 %), дещо менше – науково-дослідного (20 %) та консалтингового (20 %). На жаль, діяльність маркетингового спрямування не здійснює жодний з анкетованих респондентів, хоча вона може мати місце на підприємстві, але у якості опосередкованої.

Відтак, виходячи з отриманих результатів, постає необхідним дослідити види екологічних послуг, що пропонуються зазначеними підприємствами, та визначити ті послуги, які користуються найбільшим попитом серед їх споживачів (табл. 3).

Таблиця 3. Результати анкетування серед суб'єктів господарювання,
що надають екологічні послуги у Житомирській області

Можливі відповіді на питання	Які види екологічних послуг Ви надаєте?	Які з перелічених Вами видів екологічних послуг користуються найбільшим попитом?
	%	%
Екологічний консалтинг	23,5	20,0
Моніторинг довкілля	5,9	10,0
Оформлення технічної документації в екологічній сфері	17,6	30,0
Підготовка спеціалістів-екологів	0,0	0,0
Екологічна експертиза	5,9	10,0
Екологічний аудит	5,9	0,0
Оцінка викидів забруднюючих речовин	17,6	10,0
Природоохоронне проектування, нормування, планування	17,6	10,0
Інше (вказіть)	5,9	10,0
Всього	100,0	100,0

Джерело: власні дослідження.

Більшість респондентів надають екологічний консалтинг (23,5 %), дещо менше респондентів обрали варіант відповідей: оформлення технічної документації в екологічній сфері (17,6 %), оцінка викидів забруднюючих речовин (17,6 %) та природоохоронне проектування, нормування, планування (17,6 %). Серед інших послуг екологічного характеру визначено заготівлю ресурсоцінних компонентів відходів та проведення семінарів щодо актуальних проблем екології сьогодення. Найбільшим попитом користуються послуги щодо оформлення технічної документації у сфері екології – 30 % респондентів визначили даний варіант.

У переважній більшості, суб'єкти господарювання, що надають спектр екологічних послуг, функціонують за рахунок самофінансування (85 % за результатами анкетування). Така ситуація є одним з чинників, що стримує розвиток та поширення екологічних послуг серед їх потенційних споживачів, адже фінансові ресурси, які необхідні для виходу нового продукту на ринок, є обмеженими. Тому, стратегічним завданням є оптимізація та пошук інших джерел фінансування, який, зокрема, може включати: обласний бюджет, кошти Міжнародних екологічних проєктів, фондів тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Таким чином, ринок екологічних послуг на вітчизняному ринку ще тільки перебуває на стадії становлення. Проте, вивчення наукової літератури у даному напрямі показало, що лейтмотивом розвитку та функціонування даного ринку можуть бути попередження, контроль та мінімізація несприятливих ситуацій екологічного характеру, зокрема, щодо викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря, перевищення гранично допустимих норм скидів, накопичення відходів тощо. Оцінка пропозиції екологічних послуг у Житомирській області показала, що наразі на ринку, здебільшого, представлені послуги з оформлення технічної документації в екологічній сфері, оцінки викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря, природоохоронного проектування, нормування та планування. Однак, концентрація фінансових ресурсів та маркетингових інструментів може створити потенціал для збільшення видового різноманіття екологічних послуг, зокрема тих, що активно розвиваються на зарубіжному ринку. Тому, одним з перспективних напрямів подальших досліджень може бути оцінка необхідності запровадження екологічних послуг у сільській місцевості, яка ґрунтується на показниках оптимальності та мінімізації затрат.

Література

1. Charles Perrings. Biodiversity, Ecosystem Services, and Climate Change. The Economic Problem / Environment department papers № 120: 1–39, 2010. – 39 p.
2. Costanza R. (et al). The value of the world's ecosystem services and natural capital. «Nature», Vol. 386, 1997, p. 253–260.
3. Martha Isabel Ruiz Corzo. Environment Revolution [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rolexawards.com/profiles/associate_laureates/martha_isabel_ruiz_corzo/project
4. Веклич О. Сектору екологічних товарів та послуг в Україні – спеціальний державний патронат / О. Веклич // Економіка України. – 2010. – № 3. – с. 27–35.
5. Водний Кодекс України від 06.06.1995 № 213/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80>
6. Войчук М. [Особливості внутрішнього ринку екологічних послуг Республіки Польща](#) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukropolnauka.wordpress.com/2014/01/>
7. Галушкіна Т. Формування ринку екологічних послуг в форматі розвитку «зеленої» економіки / Т. П. Галушкіна. – Одеса – ІПРЕЕД НАН України. – Саки: ПП «Підприємство Фенікс», 2012. – 264 с.
8. Екологічна енциклопедія: у 3 т. / Редколегія: А. В. Толстоухов (головний редактор) та ін. – К.: ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації», 2008. – Т. 3: О-Я. – 472 с.

9. Костюк У. З. Вдосконалення механізму розвитку ринку екологічних послуг в Україні: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.06 / У. З. Костюк / НАН України, Рада із вивч. продукт. сил України. – К., 2010. – 20 с.

10. Офіційний сайт Екоблог [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://newecolife.com.ua/news/256-v-svt-pochinayut-rahuvatisya-z-ekosistemnimi-poslugami.html>

11. Офіційний сайт Екологічного центру «Матрикс Груп» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://matrix.zt.ua/>

12. Офіційний сайт Міністерства екології та природних ресурсів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.menr.gov.ua/>

13. Про затвердження Порядку внесення установ, організацій та закладів, які здійснюють розробку документів, що обґрунтовують обсяги викидів для підприємств, установ, організацій та громадян – суб'єктів підприємницької діяльності, до переліку Мінприроди України: Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 01.10.2012 № 475 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1755-12>

14. Селезньова Л. В. Формування ринку екологічних послуг в економіці України [Текст]: Дис... к.е.н: 08.01.01 / Селезньова Л. В.; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2001. – 196 арк.
